

Nové knihy

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 65 (2020), No. 3, 192–194

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/148359>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2020

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library*
<http://dml.cz>

nout. Za dovoz konferenčních materiálů a velké nasazení při organizaci konference patří velký dík Zdeňku Halasovi a za všestrannou pomoc Miroslavě Otavové.

40. mezinárodní konference *Historie matematiky* se bude konat v Poděbradech v srpnu roku 2022. Ve dnech 16. až 19. srpna 2021 se v Poděbradech uskuteční 15. seminář z historie matematiky pro vyučující na středních školách. Informaci o obou akcích podá M. Bečvářová (e-mail: becvamar@fd.cvut.cz).

Podrobné informace o minulých konferencích a seminářích (a též přihlášky na budoucí akce) lze najít na webových stránkách <http://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/konference> a https://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/seminar_ss/index.html.

Jindřich Bečvář

nové
knihy

IVO KRAUS, ŠTEFAN ZAJAC:
**ČESKÁ A SLOVENSKÁ FYZIKA
1945–2005**

*Academia, Praha, 2020, 288 stran,
ISBN 978-80-200-3134-1*

První část knihy nazvaná *Fyzika v českých zemích* bezprostředně navazuje na předchozí knihu stejných autorů *Fyzika za první republiky*, vydanou v roce 2017. Všíhá si vědeckých aktivit v protektorátu během druhé světové války a zahrnuje též informace o německých vysokých školách v Praze a Brně, které nejsou běžně přístupny ani diskutovány. Pokračuje pak detailním popisem organizace vědeckého výzkumu po skončení druhé světové války včetně založení Československé akademie věd. Autoři si všímají obnovení výuky fyziky na vysokých školách i spletitých osudů fyzikálního výzkumu, pokračujícího z válečné doby, zejména vzniku Ústředního ústavu fyzikálního v roce 1950. Je zmíněna také liblická porada svolaná v roce 1951 ředitelem tohoto ústavu J. Bačkovským, na níž došlo k zásadnímu rozhodnutí o hlavním směřování budoucího fyzikálního výzkumu v Československu. Byly zvoleny dva zásadní směry: studium pevných látek a fyzika atomového jádra a elementárních částic. Tato část je zakončena přehledem organizace výzkumu jaderné fyziky a smutnou kapitolkou o fyzicích, kteří emigrovali do zahraničí.

Druhá část, u níž je uveden jako jediný autor Š. Zajac, je věnována vývoji vyučování fyziky a výzkumu v tomto oboru na Slovensku. Stať *Fyzika v období slovenského státu 1939–1945* je uvedena krátkým shrnutím vývoje univerzit od začátku existence Československa. Toto období vyvrcholilo založením Vysoké školy technické Dr. Milana Rastislava Štefánika v Košicích v červnu 1937. Po vídeňské arbitráži, jež v listopadu 1938 následovala po mnichovské dohodě ze září 1938, Košice připadly Maďarsku a škola se přes Prešov a Martin dostala do Bratislavy, kde po vyhlášení slovenského státu v březnu 1939 byla přejmenována na Slovenskou vysokou školu

technickou. Za zmínku stojí mj. návštěva profesora Wernera Heisenberga v Bratislavě, který v březnu 1943 přednášel na delikátní téma (vzhledem ke své účasti na německém jaderném výzkumu) *Dnešní stav atomové fyziky* a poté o kosmickém záření.

Druhé téma této části je věnováno výuce a výzkumu ve fyzice na slovenských vysokých školách po obnovení Československé republiky v roce 1945. Je zmíněn podíl řady českých fyziků na rozvoji slovenských vysokých škol a návrat k původnímu názvu Univerzity Komenského v roce 1952. V Košicích vzniká ve stejném roce Vysoká škola technická, která se stává v roce 1994 Technickou univerzitou Košice. Na její katedře fyziky se zakladateli výzkumu v oboru magnetismu stali Vladimír Hajko a Juraj Daniel-Szabó.

Dalším tématem je fyzikální výzkum po roce 1953, kdy byla v červnu zákonem zřízena Slovenská akademie věd jako součást ČSAV. Fyzikální ústav SAV v Bratislavě se v souladu se závěry zmíněné konference z roku 1951 v Liblicích věnoval především fyzice pevných látek a jaderné a subjaderné fyzice. Významná je orientace tohoto ústavu na studium amorfních látek a výsledky skupiny Dr. P. Duhaje v oboru přípravy amorfních slitin, tzv. kovových skel. Z výsledků Elektrotechnického ústavu SAV v Bratislavě je vyzdvihnout přínos k fyzice supravodivosti. Dále je zmíněna významná úloha Ústavu experimentální fyziky SAV v Košicích, který se v úzké spolupráci s Přírodovědeckou fakultou UPJŠ dlouhodobě a úspěšně věnuje studiu magnetických vlastností materiálů a technice dosahování nízkých a velmi nízkých teplot. Hybnou silou výzkumu v oboru magnetismu se i zde stávají V. Hajko a J. Daniel-Szabó. Ostatně Vladimír Hajko je v roce 1974 jmenován předsedou SAV a později se stává také ředitelem Ústavu experimentální fyziky SAV.

Třetí částí knihy tvoří přehled technického světového pokroku ve druhé polovině 20. století. Zde je zmíněn význam některých objevů či oborů s širokými aplikacemi, jako jsou kontaktní čočky skupiny prof. Wichterleho z Ústavu makromolekulární chemie ČSAV a výzkum a výroba přístrojů pro elektronovou mikroskopii v Brně spojená se jménem prof. Armina Delonga.

Knihy je zakončena 157 půlstránkovými až dvoustránkovými životopisy významných fyziků podle výběru autorů.

Je možno také pochválit vynalézavý výběr ilustrací od historických až po poštovní známky s fyzikální tematikou, jejichž vydání je často zásluhou JČ(S)MF.

Těžko se hledají výtky k takto systematické a detailní knize. Mám jednu zásadní připomínku: ačkoliv je astronomie zřejmě součástí fyziky, v knize je téměř úplně opomenuta. O významném českém astronomovi F. Linkovi je stručná zmínka v publikacích edice *Cesty k vědě* a jeho jméno je také mezi významnými představiteli matematicko-fyzikální sekce ČSAV. Marně jsem ho hledal mezi biografickými hesly a chybí i v seznamu českých fyziků v zahraničí. Ostatně tam není uveden žádný astronom s výjimkou Karla V. Kuchaře, pokud ho můžeme počítat mezi astronomy. Z významných astronomů, kteří se uplatnili i po emigraci v zahraničí, chybí (v abecedním pořádku) I. Hubený, L. Kohoutek, M. Plavec a Z. Švestka. Podobně jako astronomie dopadla i geologie – mezi významné emigranty patří jistě P. Čepek a zejména J. Kukla. K zásadním úspěchům československých vědců nejen doma, ale i v zahraničí patří činnost A. Svobody v oboru analogových a zejména digitálních počítačů; je podrobněji uveden jenom v biografických heslech. Z jeho spolupracovníků by si jistě zmínku zaslouhal J. G. Klier, minimálně v seznamu vý-

znamných fyziků emigrantů. Tuto nepřesnost lze vysvětlit tím, že autoři zřejmě opomenuli informace v knize *Sto českých vědců v exilu* (editoři S. Štrbáňová a A. Kostlán), která není uvedena v seznamu použité literatury. Z fyziků, kteří emigrovali, by měl patrně být uveden J. Beneš, který je zmíněn pouze v souvislosti s vysláním k M. Siegbahnovi. Mezi biografickými hesly jsem nenašel např. jméno T. Zemčika, jenž se pod vedením Č. Šimáného zasloužil o rozšíření oboru Mössbauerovy spektroskopie v Československu.

Jistě není bez zajímavosti, že jeden z významných slovenských fyziků, Vladimír Hajko, se vždy hlásil ke svému mentorovi, kolegovi a příteli J. Brožovi a jeho skupině v Ústavu technické fyziky ČSAV jako k tomu, kdo jej přivedl k magnetismu. Tento vztah není zmíněn.

Podle mého soudu je nedostatečná pozornost věnována fyzikální výuce po druhé světové válce. Během války, kdy byly zavřeny vysoké školy, se nahromadil značný počet zájemců o studium – výjimečné postavení měli ti, jejichž studium bylo přerušeno v listopadu 1939. Od června až do poloviny září roku 1945 byl otevřen zvláštní náhradní semestr pro nové i pokračující studenty a vzniká nová generace, jež se zanedlouho zaslouží o rozvoj fyziky. Absolventi fyziky získávají unikátní titul *Physicae Applicatae Magister*, který existoval jen krátkou dobu. Vzpomínám si na dva jeho nositele – L. Eckertovou a J. Kaczera.

Patří k malým autorským přehlednutím, že zavedení zkratky pro Univerzitu Komenského na str. 99 předchází odstavec, kde je tato zkratka použita v obvyklejším smyslu pro Univerzitu Karlovu. V této souvislosti je možno konstatovat, že seznam zkratek, jenž byl ve *Fyzice* za

první republiky, by i zde pomohl v orientaci, zejména v partiích o fyzice na Slovensku, ale bohužel chybí.

Zajímavé je uvedení německého fyzikálního chemika Jana (Johannese) Böhma v biografických heslech fyziků. Jeho osud je propleten s činností J. Heyrovského: nejprve na přímluvu Heyrovského byl ve 30. letech jmenován profesorem fyzikální chemie na Německé univerzitě v Praze. Za války se mu Böhm revanšoval tím, že Heyrovský nemusel přerušit svou vědeckou práci a odejít jako jeho čeští kolegové na tzv. dovolenou s čekatelným. Po válce Heyrovský úspěšně intervenoval pro jeho propuštění z internace a zařídil, že Böhm mohl pracovat v chemických závodech v Rybitví. Jeho vědecká kariéra se uzavřela roku 1952 úmrtím na zápal plic několik dní po jeho jmenování členem korespondentem ČSAV.

Ještě malé upřesnění k životopisu a aktivitám J. Tauce. Jeho zásadní práce v teorii amorfních polovodičů vznikly ve spolupráci s rumunským profesorem R. Grigorovicim v polovině 60. let, tedy řadu let před jeho emigrací.

Připomínky ke knize by měly končit něčím veselým. Na str. 27 je verzálkami, jež jsou jinak používány pro názvy větších celků, uveden název ČESKÝ PŘEKLAD KNIHY PHILIPPA LENARDA GROSSE NATURFORSCHER. Jen jsem přemýšlel, proč verzálky a kdo je P. L. Gross; až po chvíli mi došlo, že GROSS se nevztahuje k LENARDOVI, ale důvod pro verzálky jsem nerozluštil.

Přeji čtenářům této knihy stejné uspokojení z nových a nepřipomínaných faktů a okolností, jaké jsem při jejím čtení prožíval jako recenzent.

Karel Závěta